

מענין הספר הנחמד הזה להחזיק ידינו בתורה שבעל פה" וכו', והגאון חיד"א ז"ל בספרו שם הגדולים (חלק גדולים מערכת א' אות ל"ד) כתב: "וידוע דהרב ספר יוחסין גדול כחו ובקי מאד בתלמוד ובמדרשים, ועליו סמך הרב כנסת הגדולה שכמה פעמים מביא ממנו ראיות". ועוד שם (מערכת י' אות רצ"א דל"ה ע"ג) כתב: "אפס כי עז שהרב ספר יוחסין גמיר ודייק וכו', ודברי הרב ספר יוחסין נאמני אר"ש לשב"ט מישור, וכמדתו לכל רוח חכמה וכו', ולא נפל דבר מדברי ספר יוחסין", וכן שם בשם הגדולים (חלק ספרים מערכת ת' אות כ'): "אתה הראת לדעת כי נאמנו מאד דברי הרב ספר יוחסין" וכו' ע"ש. [ועיין בספר נשמת חיים מאמר ג' פרק כ"ח].

אלא שפלא בעיני שעם שהרב חיד"א ז"ל כל כך השביח השביח דברות רבי אברהם זכותא ז"ל מחבר ספר יוחסין, וכנ"ל, ומזכירו ונעזר בו רבות, ובדוכתין סגי אין שקיל וטרי בדבריו, כידוע לרגיל בספרי הגאון חיד"א ז"ל, ובמיוחד בספרו שם הגדולים, הנה לא ראה הגאון חיד"א ז"ל לנכון ליחד לו ערך מיוחד בספרו שם הגדולים לא בחלק הגדולים ולא בחלק הספרים ורק סנפו בקיצור נמרץ בערך רבו רבי יצחק אבוהב, ולא אדע למה רצ"ע, ועיין מה שהארכתי בזה במאמרי בקובץ התורני "צפונות" בס"ד.

סימן י.

בענין עונש המבטל עשה ותשובתו

יומא (פ"ו א'): "עבר על עשה ושב אינו זז משם עד שמוחלין לו שנאמר שובו בנים שובבים, עבר על לא תעשה ועשה תשובה, תשובה תולה ויום הכפורים מכפר שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם".

ופירש רש"י ז"ל: "שובו בנים ומיד ארפא משובתיכם למדת שיש עבירה שמתכפרת בתשובה לבדה: כי ביום הזה יכפר למדת שיש עבירה שצריכה יום הכיפורים".

וראיתי לרבינו חיים ויטאל ז"ל בראש ספרו עץ הדעת טוב (מאמר לתשובה ד"א ע"ב) שכתב: "מצוות עשה שהם רמ"ח אין בביטולם עונש, זולתי חסרון קיבול שכר עשייתם וכו', והנה כשחטא בביטול העשין לא עשה

שום פגם בקום ועשה אלא ישב בשב ואל תעשה ואין בביטולם פגם כדי לתקן" עד כאן לשון צדיק, ועיין שם בארוכה כל דברי קדשו זיע"א.

וכונת מצאתי שכתב תנא קדמון הוא רבי שמעון לביא ז"ל בביאורו היקר אוצר החכמה
דף י"ח ע"ב כתם פז על ספר הזהר הקדוש (פרשת וישלח דשל"ג ע"ב דפוס ליוורנו): "מצוות עשה הם רחמים, ומצוות לא תעשה מענפי הדין, כי העובר על לא תעשה הוא נענש, מה שאין כן כשחדל לעשות מצוה ממצוות עשה, שאף על פי שאיבד שכרה – אינו נענש" ע"ש.

ולכאורה מבואר בדברות קדשם חידוש עצום, דנענשים רק על לאוין, והמבטל מצות עשה אין בכך שום פגם, חוץ מחסרון קיבול שכר עליהם ודוק.

אבל רבים מרבותינו נ"ע נוקטים דבביטול מצות עשה יש פגם וחסרון גדול ולא רק "חסרון קבול שכר", וזו לשון רבי אליעזר אזקרי ז"ל בספר חרדים (בהקדמה למצוות דף כ"ב): "סוד נעלם מרב אנשי זמנינו ידוע כי תרי"ג מצוות הן רמ"ח עשה ושס"ה לא תעשה, וכל מצוות לא תעשה ענשם מפורש מהן בכרת, מהן מיתה בידי שמים, מהן ארבע מיתות בית דין, אמנם מצוות עשה ענשם לא נתפרש בתורה, וזה דבר נפלא, הרי ארון אחד אמרן למה יענש על לא תעשה ולא יענש על עשה, והלא עבר על צויו בזה כמו בזה, ולא די בזה אלא שאמרו יבא עשה וידחה לא תעשה" ועיין שם בארוכה בענין זה. [ק"ק לשונו שסדר חומר הענין בכרת ואחריו מיתה בידי שמים, וארבע מיתות בית דין, וידוע דכרת חמירא ממיתה בידי שמים, ונתבאר במקומו בארוכה בס"ד, ואולי לאו דוקא הוא].

והוסיף וכתב בעל חרדים ז"ל שם: "וכל מצות עשה שיעשה האדם בעולם הזה הוא מחזיק לענין הרומז עליו ונעשה עליו מליץ טוב ואוי לנוסע לאתו עולם ולא יהיה בידו מצוות מעשיות כי לא יהיה לו מקום להאחז במרכבה העליונה ומי יגן עליו בעולם הזה מן הפורעניות ובעולם הבא מענש הלאוין, והמבטל מצות עשה ענשו עצום והראיה מהא דגרסינן בעירובין (י"ט א') שפושעי ישראל המלאים מצוות כרימון אין אור של גיהנם שולט בהם, והנך רואה שמצוות עשה מגינות מדינה של גיהנם וכו', ודע כי אין כל ענשי גיהנם כדאי אצל שכר המזומן על מצוות עשה לעולם הבא, כי טוב לו לאדם לקבל כל ענשי גיהנם ובלבד שלא יפסיד שכרו לעולם הבא וכו',

ובכלל דע כי לא יכול הפה להוציא ענש מבטל מצות עשה לכן לא נכתב ענשו והוא דומיא דעולם הבא עין לא ראתה" עכ"ל, ועוד האריך בראיות בענין זה עיין שם בארוכה.

ולכאורה מבואר דלא כסברת רבותינו רבינו שמעון לביא ז"ל, ורבינו חיים ויטאל ז"ל, דבביטול מצות עשה אין עונש, זולתי חסרון קיבול שכר וצ"ע. [ועיין מנחות (מ"א א') דבעידנא דריתחא ענשינן אעשה].

ומצאתי שכבר האריך כן חד מן קמאי בן דורו של רבינו הרא"ש ז"ל, הוא רבינו ישראל ברבי יוסף ז"ל הביא דבריו הקדוש רבינו ישראל אלנקווה ז"ל הי"ד בספרו מנורת המאור (פרק המצוות שער ב') ומשם העתיקו בסוף ספר ראשית חכמה, ומשם אני מעתיק (דף כ"ח): "לפי שפירשה התורה עונש מצוות עשה ולא תעשה כל אחת לפי ענינה, מהן במלקות ומהם בכרת, ומהן במיתה בידי שמים ומיתת בית דין, ולא פירשה עונש ביטול מצוות עשה אלא פסח ומילה שהם בכרת, על כן טעו מקצת בני אדם ונבערו ואת ה' לא דרשו ורפו ידיהם מלהחזיק במצוות, כי חשבו שהמבטל מצות עשה לא יקרהו עון, רק אם עשה מצוה תכתב בספר זכויותיו, ואם נתרשל ונתבטל לא הרויח ולא הפסיד, וגרם להם זה להקל בפניהם ביטול המצוות וכו', לכן ראוי להוכיח ביטול סברה זו מן המושכל ומן הכתוב ומן הקבלה, כי הפסד שכר מצות עשה קשה מעונש העובר על לא תעשה" וכו', כי יותר ראוי להענש האדם המבטל מצות עשה מהעובר על לא תעשה וכו', והעובר על לא תעשה והתודה לאל וביקש ממנו מחילה וסליחה – יסלח לו וחזר כאילו לא חטא, אבל בטול מצות עשה הוא הפסד שאין לו חלף וחסרון שאינו מתמלא ואבידה שאין לה השבה לעולם" וכו', ושם האריך למאד מאד להוכיח כן עיין שם. [וכנראה דבריו שמשו מקור לבעל חרדים ואכמ"ל].

וגם בספר של"ה הקדוש (מסכת יומא) האריך בענין זה דביטול מצות עשה חמור הרבה יותר מלעבור על הלאוין ע"ש. [עכשיו ראיתי דהן הם דברי בעל חרדים דלעיל ע"ש].

ובספר אבן שלמה (פרק ה' סעיף ט') כה כתוב שם: "מניעת קיום מצות עשה היא מרובה ממה שאדם עובר על מצות לא תעשה, כמו שאמרו ז"ל ישב אדם ובטל מצות עשה עובר עליה בכל רגע, אבל בלא תעשה אינו

אלא בשעת מעשה", ובהגהה שם ציינו לדברי רבינו הגר"א ז"ל בביאורו לספר ישעיה (ה' י"ח) ולספר משלי (ה' כ"ב) ע"ש.

ובהגהה שם עוד כתוב: "ושמעתי מגדול אחד שגם אם יעשה האדם תשובה גמורה מיראת ה' ופחד עונשו, וגם יענה בצום נפשו וישלים חוק התשובה בכל תנאיה, הנה אמרו רז"ל כי בתשובה ביראה עוונות נעשים לו כשגגות, ולא יועיל אלא רק להקל בעונש, אבל לא יהיה לו שכר כאילו עשה בפועל, והפסד שכר המצוה הוא חסרון אשר לא יוכל להמנות" ועוד האריך שם.

ובשו"ת התעוררות תשובה (מהדורה חדשה או"ח סימן ל"ג דל"א ע"ב) כתב: "מעוות לא יוכל לתקון זה שבטל קריאת שמע של שחרית וקריאת שמע של ערבית (חגיגה ט' ב'), ויש לתת טעם למה אין לו תקנה כשביטל קריאת שמע גם אם עשה תשובה, דעשיית תשובה מהני דלא יענש עוד בעונש המגיע למי שביטל מצות עשה, אבל הפעולה והתיקון שעושה בקיומה הן ברוחניות הן בגשמיות זה לא עשה, וגם אם אנוס היה בביטולה ואנוס רחמנא פטריה, ופטור הוא מעונש שלא קיים העשה, אבל אף על פי כן המצוה לא עשה" ע"ש.

וגוף הענין אם תשובה על מצוות עשה תשלים החסרון כתבתי במקומו בס"ד, ועיין היטב למרנא ורבנא החפץ חיים זצ"ל בהקדמת ספרו שמירת הלשון שכתב: "אם ח"ו תחסר לו מצוה אחת מרמ"ח עשין שהשליכה אחר גוף, ולא עשה על זה תשובה, לעתיד לבא יחסר לו בנפשו האבר נגד המצוה ההיא" וכו', וכן בספרו זכור למרים (פרק כ"ב) כתב: "אפילו אם הוא צדיק וחסרה לו איזה מצוה, שלחנו מבחבו וניכר חסרונו לעיני כל, אכן מי שהוא באמת איש נכון אין מצוי שיחסרו לו מצוות, ואפילו אם קרה שנזמן לו שחיסר כמה מצוות – בודאי עשה תשובה", ושמע מינה דתשובה משלמת המצוות שחיסר, דאם אין התשובה משלמת עדיין ניכר ששלחנו חסר, ועיין היטב בספר שיחות החפץ חיים ואכמ"ל.

ויש לי להביא ראיה לזאת שתשובה משלמת גם מצות העשה, מדברי הרב חובת הלבבות ז"ל (שער התשובה ר"פ ח' דף שג"ז) שכתב שם שבביטול מצות עשה ועשה תשובה, שווה בעל התשובה עם הצדיק אשר לא ביטל המצות עשה ע"ש.

ואם גאמר דתשובה על מצות עשה היא אכן תשובה, אבל אינה משלמת את מה שהחסיר, אם כן איך ישוּו בעל התשובה והצדיק, והרי הצדיק יש לו את מצוות העשה מה שאין לבעל התשובה, ושמע מינה דסברת הרב חובת הלבבות ז"ל דתשובה מהני למצוות עשה והרי הוא כאילו עשה ודוק.

וחכם אחד נ"י אמר לי דרבינו הקדוש רבי חיים ׳ עטר ז"ל בספר אור החיים כתב כסברת רבי שמעון לביא ורבינו חיים ויטאל ז"ל, עד כאן שמעתי.

[1234567]

וחפשי הרבה בדברי קדשו של רבינו אור החיים ז"ל וחושבני שמצאתים בס"ד, והם בביאורו לשמות (ג' ה') שכה כתב: "דע כי בכל התורה כולה גילה הקב"ה דעתו ורצונו כי עיקר קפידתו ומוסרו הוא על מצוות לא תעשה, כי זה יחבול בנפש והוא טעם אומרו והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, ואמרו רז"ל תנה לו כמו שנתנה לך [עייין שבת קנ"ב ב' ובדברי רש"י שם], אבל מצוות עשה הם השגת הטוב ובהעדרם אין עונש, זולת על פרטים ידועים כגון פסח ומילה", עכ"ל. [עוד הראוני כזאת בדברי האור החיים שמות (כ' א'), ודברים (כ"ז מ"ח ד"ה נמצינו) ע"ש].

ומתבאר בדבריו הקדושים דחסרון בנפש נגרם רק כאשר עובר על לאוין, אבל אם בטל מצוות עשה לא נענש עליהם (זולתי פסח ומילה) כי העדרם הוא רק מניעת הטוב, והרבה יש לעיין בהא וכאשר ביארנו, דוק ועיין היטב.

ובמסכת ראש השנה (י"ז א') אמרו: "בינוניים (מחצה על מחצה רש"י) יורדין לגיהנם ומצפצפיין ועולים, פושעי ישראל בגופן ופושעי אומות העולם בגופן יורדים לגיהנם ונדונים בה שנים עשר חודש, לאחר שנים עשר חודש גיהנם כלה ונשמתן נשרפת, פושעי ישראל בגופן מאן נינהו אמר רב קרקפתא דלא מנח תפילין, פושעי אומות העולם בגופן מאן נינהו אמר רב בעבירה", ופירשו התוספות: "עבירה עריות שכן בן נח מוזהר עליהן" ע"ש.

וכתב שם בספר חרדים: "עוד נביא לך ראייה אחת ומאמר אחד המורה ממנו גדל מעלת השכר ועונש בטול מצוות עשה, וזה שהפושע בגופו לבטל מצוות עשה ענשו חמור יותר מן העובר על לא תעשה, שאם עבר אדם על לא תעשה וכששקלו זכויותיו ועונותיו והם שוין אלו כנגד אלו, על זה נאמר רב חסד מטה כלפי חסד, אבל אם בכלל מחצה עונותיו יש עון בטול עשה והוא

מכלל פושעי ישראל בגופן כגון קרקפתא דלא מנח תפילין מעולם, אפילו שזכותיו ועונותיו שקולים זה כנגד זה אין בזה רב חסד מטה כלפי חסד, ואי אפשר לו שלא ירד לגיהנם כדאיתא בראש השנה (שם), ראה והפלא על כח מצות עשה ומעלתה שהפסידה ממנו רב חסד עכ"ל.

ולדבריו ז"ל לכאורה יש לעיין, אמאי נקטו התם דפושעי אומות העולם בגופן היינו בלאוין דעבירת עריות, ולא נקטו גביה נמי עבירת ביטול עשין, שהרי בן נח גם הוא מזהר על עשין עיין בספר הרוקח (סימן שס"ו), ובמיוחס לר"ן סנהדרין (נ"ו ב' ד"ה ויצו) ובדברי הרמב"ם הלכות מלכים (פ"ט ופ"י) ובחיבורי ברית יעקב (סימן כ"ב אות ג') ע"ש.

ואולי יש לומר דגוי שאני, ואצלו אף כשעבר רק לאוין דעריות תו לא נהגה אצלו מידת ורב חסד, או יש לומר דגבי גוי אין נפקותא כלל בין עשין דיליה ולאוין דיליה, ועיין לגאון אביר הרועים רבינו הגדול רבי חיים וואלאזין זצ"ל בספרו הקדוש נפש החיים (שער א' פרק ד') דוק ועיין.

איברא דלכאורה מדברי רבותינו הראשונים כמלאכים ז"ל יש להוכיח דלא כבעל חרדים ז"ל, שהרי על אומרם שם פושעי ישראל בגופן קרקפתא דלא מנח תפילין כתבו: "והוא הדין לשאר מצות עשה שבגופו שלא קיימן מעולם, כגון שלא קרא קריאת שמע ולא בירך על המזון אחריו מעולם" וכדכתב רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל בשער הגמול (דף רס"ה), ואחריו כן כתבו הר"ן ז"ל בביאורו להלכות הרי"ף ראש השנה שם (ד"ד ע"א דפוס וילנא), ורבי דוד אבודרהם (הלכות ראש השנה דף ר"ס) ע"ש.

ומפורש דעם דנחתו רבנן קמאי ז"ל לאשמועינן דהא דנקט תלמודא פושעי ישראל בגופן היינו קרקפתא דלא מנח תפילין לאו דוקא הוא, אלא הוא הדין למבטל שאר מצות עשה, מכל מקום הדגישו דהיינו דוקא המבטל מצות עשה שבגופו, כקריאת שמע וברכת המזון, ומינה אתה שומע שאם בטל מצות עשה אלא שאינה בגופו, כפדיון אדם ובהמה ומצות לקט וכדומה, אכן עדיין נוהגת בו מידת ורב חסד מטה כלפי חסד, לכאורה זה דלא כבעל חרדים ז"ל שנקט שכל המבטל מצות עשה לא שנא דבגופו לא שנא דאינה בגופו, תו לא נהגה ביה מידת ורב חסד, דאם סבירא ליה כדברי רבותינו הראשונים הללו, היה לו להדגיש שרק במבטל מצות עשה שבגופו לא נוהגת מידת ורב חסד, ולא היה לו לסתום דוק ועיין.

ועיין לרבינו יעקב ז"ל בספר טור אורח חיים (ר"ס ל"ז) שכתב: "גדולה מצות תפילין שכל המניחן מאריך ימים וכו' וכל מי שאינו מניחן הוא בכלל פושעי ישראל בגופן", ומרן ז"ל בבית יוסף כתב: "ומאי איריא תפילין כל המצוות נמי אם נמנע מלעשותן משום ביזוי הוי בכלל פושעי ישראל, דתפילין דנקט בתלמוד לדוגמה נקטה והוא הדין לאינך, ומיהו אפשר דשאני תפילין דהוי בכלל פושעי ישראל בגופן לפי שמניחן סמוך לגופו, מה שאין כן בשאר מצוות, ומשום הכי כי מימנע מינייהו משום ביזוי אף על גב דהוי בכלל פושעי ישראל, מכל מקום בכלל פושעי ישראל בגופן לא הוי", ועיין גם לרבינו הב"ח שם.

ומדברי רבנן קמאי הרמב"ן והר"ן ז"ל שהבאתי לעיל יראה המעיין מה שיש לעמוד בדברי קדשם, ונעלם ממני מדוע לא הזכירו לא מרן ז"ל ולא רבינו הב"ח ז"ל לכל דברי רבותינו הראשונים כמלאכים וצ"ע. [והמעין יראה שדברי מרן ז"ל גם אינם כדברי בעל חרדים עיין היטב].

עוד ראיתי בספר מנורת המאור (שם) שכתב: "ויש מצוות שהאדם מחוייב לעשותן ואם פשע בהם הוא בכלל פושעי ישראל כגון תפילין וסוכה ולולב וכיוצא בהם והם הנקראים חובה". וגם על דבריו יש לעמוד כאשר נתבאר לעיל ודוק.

והאידנא ראיתי לגאון אדמו"ר שר התורה רבי צדוק הכהן ז"ל מלובלין בספרו תקנת השבין (דע"ו ע"א) שכה כתב: "לפי מה שכתב הרמ"ע מפאנו ז"ל בספרו עשרה מאמרות (מאמר חיקור דין ח"ה פ"ג) דקרקפתא דלא מנח תפילין פירוש בעלמא, ולא דוקא הוא, רק הוא הדין גם אם מצוה אחרת בזויה עליו עש"ב, אך לדעתי לא משמע כן דמאי שנא דנקט תפילין מכל שאר המצוות, ונראה דמשום לשון "בגופן", היינו במצוה שבגוף ואין מצוה אחרת בגופו ממש, דציצית היא בבגדו, ואף דאיכא מילה וכו', עיין בארוכה כל דברות קדשו.

ולכאורה דברי הרמ"ע ז"ל הן הן דברות רבותינו הראשונים הרמב"ן והר"ן ומנורת המאור וכנ"ל, ולפי זה דברי הגאון רבי צדוק הכהן ז"ל צ"ע, ולא ידעתי מדוע לא הזכיר מאומה מכל האמור, ועיין.

ועוד ראיתי דבר חדש למרנא ורבנא החפץ חיים זצ"ל בספרו טהרת ישראל (פרק ו') אחר שהאריך במוסרו הטוב ואישתפיך חמימי על אותם

שאינם זהירים בעוון טהרת המשפחה, כה כתב: "וראה נא מה שאמרו רז"ל במסכת ראש השנה (שם) דמי שעוונתיו מרובים מזכויותיו ויש בתוך עוונתיו גם עון עריות, כגון נדה וכיוצא בזה משאר עריות, הוא נדון בגיהנם שנים עשר חדש ואחר כך גופו כלה ונשמתו נשרפת והרוח מפזרת את אפרו תחת כפות רגלי הצדיקים משום שנקרא פושע בגופו" ע"ש.

עוד מצאתי לו בספרו נדחי ישראל (פרק מ"א ובהגהה שם) שכתב: "והעובר בזדון לכו על עון זה [נדה רח"ל] הוא רשע גמור, ופסול לעדות ולשבעה, ונקרא פושע ישראל בגופו, ופסקו דינו במסכת ראש השנה (שם) דמי שיש לו רוב עוונות ובתוך העוונות גם עון זה דעריות, הוא נדון בגיהנם שנים עשר חודש ואחר כך גופו כלה ונשמתו נשרפת ורוח מפזרת את אפרו תחת כפות רגלי הצדיקים" עכ"ל.

אוצר החכמה

ועם שאיני כדאי לכאורה יש לעמוד בדברי קדשו דאם כדבריו ז"ל, מדוע אמרו פושעי ישראל בגופן היינו דאינו מניח תפילין, ופושעי גויים בגופן היינו עריות, והרי יכלו לומר מילתא חדא השווה לתרויהו והיינו עריות וכנ"ל. [וודוחק לתרץ לפי דברי התוספות בכתובות (ט"ו ב' ד"ה לא צריכא), ועיין לגאון מהרש"ם ז"ל בספרו עין הרועים (דצ"ה ע"ב אות מ"ד) ודוק היטב].

ותו מדברי רבותינו הראשונים ובעל חרדים ז"ל מתבאר להדיא שהבינו שבישראל רק המבטל מצות עשה נקרא פושעי ישראל בגופן, ולא גם מי שנכשל בלאוין, ועוד יש לעורר, יראה המעיין כי קצרתי. [ט"ז אדר א' תשנ"ב].

תוספת בשעת ההדפסה

זכירתי ובא לידי ספר מצויין ומופלא במינו הוא "ספר כללי המצוות" מחד מן אבירי קמאי רבי יוסף גיקטליא ז"ל בעל ספר שערי אורה, וראיתי לו שם במקומות הרבה שדן בענינים האמורים לעיל, וכעת אי אפשר לי בשום פנים לעמוד בדברי קדשו, ורק אציין וארמז לעיין בדבריו עיין לו במיוחד שם בערך בטל, ועוד שם בערך אבר, וערך אזהרה, וערך דחה, וערך חב, וערך לאו, וערך לקה, וערך כרת, וערך עשה, מה שכתב בכל ענין דידן ואביזריהו.

וברור אצלי דרכינו ישראל בעל מגורת המאור ז"ל הי"ד השתמש בדבריו, וכן השתמשו בדבריו בעל שושן סודות, ובעל חרדים, והוא אבוהון דכולהו ממנו פינה ממנו יתד בנושא זה, ובעזר צורי הגומר עלי אשתדל לבוא במהדורא בתרא בענין זה, ושם בס"ד נרחיב הדברים יחד עם דברות קדשו, אבל עכשיו עם כל החשק אפיסת היכולת עושק כדברי רבינו הב"ח ז"ל בהקדמתו ע"ש.

סימן יא.

בענין בקשת מחילה

אוצר החכמה

יומא (פ"ז א'): "אמר רבי יצחק כל המקניט את חבירו אפילו בדברים צריך לפייסו שנאמר בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך נוקשת באמרי פיך עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעך אם ממון יש בידך התר לו פסת יד ואם לאו הרבה עליו ריעים. אמר רב חסדא וצריך לפייסו בשלש שורות של שלשה בני אדם, שנאמר ישר על אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי. אמר רבי יוסי בר חנינא כל המבקש מטר מחבירו אל יבקש ממנו יותר משלש פעמים שנאמר אנא שא נא ועתה שא נא, ואם מת מביא עשרה בני אדם ומעמידן על קברו ואומר חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוני שחבלתי בו", וכן פסק מרן ז"ל בשלחן ערוך או"ח (סימן תר"ו סעיף ב') ע"ש.

ורבינו הרמ"א ז"ל בהגהה לשלחן ערוך חושן משפט (סימן ת"כ סעיף ל"ח) כתב: "המדבר רע על שוכני עפר, צריך לקבל עליו תעניות ותשובה ועונש ממון כפי ראות בית דין, ואם קבורים בסמוך לו ילך על קבריהם ולבקש מהם מחילה, ואם הם רחוקים ישלח שם שלוחו".

והמגן אברהם או"ח שם (אות ז') כתב בשם כנסת הגדולה: "שאם חירפו אחר מיתה אין צריך ללכת על קברו אלא מבקש ממנו מחילה במקום שביישו", וכן הוא בפרי חדש שם, ועיין למו"ז הגז"ל בכף החיים (שם אות ל"ה) שהביא מחלוקת גדולה בדבר, ומסיק לחומרא ע"ש.

והאחרונים העירו מדוע לא הביא המגן אברהם ז"ל דברי רמ"א ז"ל שחולק וכנ"ל, עיין לגאון תוספת שבת בהגהותיו בספר פלאים או"ח